

УДК 159.9:378.011.3–051

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЯК МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ В НИХ ОСОБИСТІСНОЇ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ

Заміщак М.І., к. психол. н.,
доцент кафедри психології

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Аналізується психологічний супровід майбутніх педагогів. Обґрунтовано структуру психологічного супроводу особистісного розвитку майбутнього педагога. Представлено модель особистісного розвитку майбутнього педагога. Подано результати дослідження щодо реалізації моделі особистісного розвитку майбутнього педагога. Виділено чинники, які сприяють ефективному психологічному супроводу.

Ключові слова: *модель психологічного супроводу особистісного розвитку майбутнього педагога, особистісний розвиток, структура психологічного супроводу, чинники, освітній процес.*

Анализируется психологическое сопровождение будущих педагогов. Обоснована структура психологического сопровождения личностного развития будущего педагога. Представлена модель личностного развития будущего педагога. Представлены результаты исследования по реализации модели личностного развития будущего педагога. Выделены факторы, способствующие эффективному психологическому сопровождению.

Ключевые слова: *модель психологического сопровождения личностного развития будущего педагога, личностное развитие, структура психологического сопровождения, факторы, образовательный процесс.*

Zamishchak M.I. PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF FUTURE PEDAGOGES AS A FORMATION MECHANISM OF THEIR PERSONAL PROFESSIONALIZATION

Psychological support of the future pedagogues was analyzed. The psychological support structure of the future pedagogue's personal development during the study of Psychology course was substantiated. The psychological support techniques of the future pedagogue's personal formation were described. The personal development model of the future pedagogue was presented. The factors promoting the effective psychological support were singled out.

Key words: *model of psychological support of personal development of future teacher, personal development, structure of psychological support, factors, educational process.*

Постановка проблеми. Перед сучасною освітою стоїть важливе завдання формування самостійної та самодостатньої особистості, здатної до постійного професійного розвитку, активної адаптації на сучасному ринку праці та творчої самореалізації. Професія вчителя передбачає підвищені вимоги до особистісних і професійних якостей. Проте в сучасному освітньому просторі відчувається дефіцит психологічного ресурсу особистості педагога. Тому навчання у вищому навчальному закладі має сприяти становленню майбутнього педагога, формуванню його вмінь і здатності творчо використовувати набуті знання та навички. Отже, зростає значення педагогічної освіти в особистісному розвитку майбутнього педагога, у допомозі йому під час вирішення життєвих проблем, самовизначення та самореалізації. Професійне становлення особистості майбутнього педагога – складний, багатогранний і довготривалий процес. Вже з першого курсу студент вищого навчального закладу (далі – ВНЗ) повинен працювати над постійним особистісним і професійним роз-

витком. Саме студентський вік відіграє особливо значущу роль у цьому процесі, бо в цей час закладаються фундаментальні основи тих важливих здатностей майбутнього педагога, з якими він розпочне педагогічну діяльність та продовжуватиме розвиватися як індивідуальність.

Сутність освітнього процесу, спрямованого на особистісний розвиток та саморозвиток майбутнього педагога, може бути розкрита з допомогою його моделювання і програмування. Моделлю ми називаємо систему елементів, що відтворює окремі сторони, зв'язки, функції предмета дослідження. Розроблення моделі особистісного розвитку майбутнього педагога передбачає з'ясування питання про його зміст, структуру як систему взаємопов'язаних складників.

Аналіз останніх досліджень. Професіоналізація у вищому навчальному закладі є процесом самоактуалізації особистості в умовах навчально-професійної діяльності та спілкування, що спрямований на максимальну реалізацію власних можливостей і особистісно-професійних особливостей.

У цей період навчання студент обирає фах з урахуванням своїх здібностей та здатностей до його освоєння та розвитку власної особистості засобами професії.

Студент як майбутній педагог уже з першого курсу може зосередити свою увагу на власному «Я». Водночас студент рефлексує, активно осмислює і переосмислює, самопізнає, самоаналізує, самооцінює, саморегулює свою самосвідомість, цінності, ідеали.

Варто зазначити також значущість психологічної, соціальної, моральної та духовної характеристик вищого навчального закладу, який впливає на самовизначення майбутнього педагога, формування його нових світоглядів, здатностей, професійних компетенцій прийняття та засвоєння ним цінностей, прогнозування життєвих цілей. Л. Іванцев вказує на основні чинники життєздійснення особистості в студентському віці: усвідомлення та виявлення життєвих цілей, цінностей, життєвого призначення; виховання в собі здатності реагувати на можливі проблеми, правильно оцінюючи їх і корегуючи згідно із системою прийнятих цінностей [8]. С. Максименко стверджує, чим зрозуміліше людині її покликання, тим більше з'являється можливостей для якнайповнішого самоздійснення [9]. На думку А. Адлера, всім людям притаманне вроджене прагнення до досконалості й домінування, без яких життя не має сенсу. Залежно від індивідуально обраного способу досягнення життєвих цілей прагнення до домінування може зумовлювати конструктивний чи деструктивний характер розвитку особистості. Основною умовою особистісного зростання як конструктивного розвитку потреби в домінуванні вважається особистісна зацікавленість у благополуччі інших людей. Отже, психологічний ріст – це насамперед рух від зосередженості на собі до завдань соціально корисного розвитку в співробітництві з іншими людьми [1].

М. Савчин робить акцент на особистісному розвитку, який базується на характеристиці здорової особистості, моделі внутрішніх і зовнішніх умов ефективної професійної адаптації педагога [11]. Майбутній педагог повинен мати сильне, цілісне «Я», в якому гармонійно поєднане індивідуально-неповторне та загальнолюдське. М. Савчин [12] підкреслює, що особистість із сильним «Я» – розумна, мудра, досвідчена, щаслива. Вона ефективно рефлексує та трансцендентує, контролює та моделює свою діяльність і поведінку, відбна та відповідальна. Їй притаманні неупередженість, спокій, порядність. Така особистість поповнює сили в духовній сфері, у такий спосіб долаючи свою слабкість, немочі, духовні, психічні та психологічні травми.

Особистість – це цілісна психологічна структура, яка формується в процесі життя на основі засвоєння нею духовних та моральних ідеалів, суспільних форм свідомості і поведінки. М. Савчин [13] зазначає, що фахова діяльність педагога є не просто професією – це покликання душі, яке допоможе забезпечити мотивацію цієї діяльності, попередити професійне вигорання. Проблема розвитку особистості майбутнього педагога – одна з актуальніших.

Духовно розвинена людина проявляє свої позитивні моральні якості, що йдуть від глибин її душі. Індивідуальна мораль конкретної людини є відображенням соціальної та духовної моралі. Духовність, як зазначає М. Савчин, – це вищий момент людської індивідуальності. М. Боришевський [3] стверджує, що духовність є втіленням моральності в реальному контексті життєдіяльності особистості як носія високих гуманних чеснот.

Незважаючи на значну кількість наукових праць щодо різних аспектів професійної підготовки майбутнього педагога, проблема його особистісного розвитку в процесі професійної підготовки у ВНЗ і розроблення психологічних засад цього процесу потребують ґрунтовного дослідження комплексу психолого-педагогічних проблем: вивчення та деталізації понять «особистісний розвиток майбутнього педагога», «психологічні засади особистісного розвитку майбутнього педагога»; особливостей розвитку особистісних якостей майбутнього педагога в процесі професійної підготовки; організаційно-методичних умов і психологічних закономірностей особистісного розвитку майбутнього педагога в процесі професійної підготовки тощо.

Одне з головних завдань психологічного супроводу особистісного становлення, за Е. Зеєром, – не тільки надання своєчасної допомоги і підтримки особистості, але й навчання її самостійно долати труднощі цього процесу, відповідально ставитися до свого становлення, бути повноцінним суб'єктом свого особистісно-професійного життя. Психологічний супровід особистісного розвитку сприяє професійному розвитку особистості, зміцненню професійного «Я», підтримці адекватної самооцінки, оперативній допомозі, саморегуляції життєдіяльності [7].

Отже, психологічний супровід є комплексним складником психологічного забезпечення процесу розвитку особистості в освітньому процесі, який гармонійно поєднує провідні форми роботи та є одним із головних завдань роботи викладача психології.

Постановка завдання. Завдання нашого дослідження полягає в описі психологічного супроводу майбутніх педагогів як механізму формування в них особистісної професіоналізації, зокрема, моделі психологічного супроводу особистісного розвитку майбутнього педагога, та з'ясуванні умов цього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У побудові зазначеної моделі важливим є розгляд таких аспектів: по-перше, аналіз психологічної сутності процесу формування аксіологічного компонента, що включає ціннісно-смыслову сферу особистості майбутнього педагога в контексті базових методологічних принципів психології; по-друге, визначення онтогенетичного компонента, який містить задатки, здібності, темперамент і характер майбутнього педагога; по-третє, особистісний компонент, який охоплює провідні новоутворення, провідну діяльність, особистісну, моральну, соціальну, духовну ситуацію розвитку.

Мета моделі психологічного супроводу полягає у створенні максимально сприятливих умов для особистісного розвитку, саморозвитку та взаєморозвитку, навчання, самонавчання та взаємонавчання, виховання, самовиховання та взаємовиховання майбутніх педагогів.

Мета супроводу може бути досягнена виконанням таких завдань: формування особистісних умінь, стійкої спрямованості на здоровий спосіб життя, повноцінною здоровою, цілісною особистістю, моральною самосвідомістю, індивідуального стилю діяльності, особистісних здатностей [6].

Структура психологічного супроводу особистісного розвитку майбутнього педагога під час вивчення курсу «Психологія» містить:

1) когнітивний компонент – уявлення про професію, знання про вимоги професії до особистості. Особистість як соціальний, психологічний, моральний і духовний феномен. Переживання особистістю свого буття (екзистенційні переживання): сенс життя, свобода та відповідальність. Властивості особистості: цілісність, гармонійність, індивідуальність, рівень розвитку. Головні здатності особистості: здатність до ідентифікації (виникнення «Я»; психологічна, соціальна, моральна та духовна ідентифікація); здатність вірити, любити, творити добро, бути вільною і відповідальною, рефлексувати, творити. Атрибутивні прояви особистості: цілісність, гармонія, життєздатність та індивідуальність особистості. формування Я-концепції (Я – педагог, Я – професіонал, Я-концепція суб'єктів та освітній

процес). Основні характеристики інтелекту: багатовимірність, нелінійна динаміка, самоорганізація, суб'єктність, залежність від ситуації й оточення, унікальність, одночасна актуалізація різних складників розумового досвіду, мобільність. Емоційні властивості особистості. Вольові якості особистості та їх формування [9];

2) мотиваційно-ціннісний компонент містить позитивне ставлення до майбутнього фаху, засвоєння й оволодіння педагогічною діяльністю, мотиви професійного вибору, загальну гуманістичну спрямованість (цікавість до людей), сенсожиттєві орієнтації особистості, рівень і цілісність у професійній діяльності;

3) суб'єктно-особистісний компонент відображає розвиток процесів моральної самосвідомості (самопізнання, самоаналізу, самооцінювання, саморегуляції), рефлексивних здібностей та професійно значущих якостей і здатностей особистості;

4) аксіологічний компонент – ціннісно-смыслова регуляція життєдіяльності, ціннісні орієнтації майбутнього педагога.

У межах психологічного супроводу використовуються такі форми роботи: психологічна діагностика; психологічний тренінг; психологічна корекція; індивідуальне консультування.

Результатом психологічного супроводу особистісного розвитку є розвиток соціально-спрямованої та індивідуально-збалансованої, цілісної, здорової, нерозколотої особистості.

С. Заболоцька [5] підкреслює, що цілісна модель-програма особистісно-професійного саморозвитку майбутнього педагога дасть можливість більш чітко визначити уявлення про предмет дослідження, конкретизувати цілі, завдання і напрями особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога, виявити умови і механізми педагогічного впливу на процес формування необхідних для успішної майбутньої педагогічної діяльності особистісно-професійних умінь, навичок і якостей (особистісно-професійне становлення).

Під час розроблення моделі психологічного супроводу особистісного розвитку майбутніх педагогів ми виходили з того, що рушійною силою особистісного розвитку є внутрішня активність особистості щодо якісних самозмін (рис. 1).

Ця модель особистісного розвитку, як свідчать результати емпіричної роботи, реалізується успішно. Скориставшись методикою С. Бубнової [4], ми досліджували аксіологічний компонент, тобто реалізацію ціннісних орієнтацій в умовах життєдіяльності.

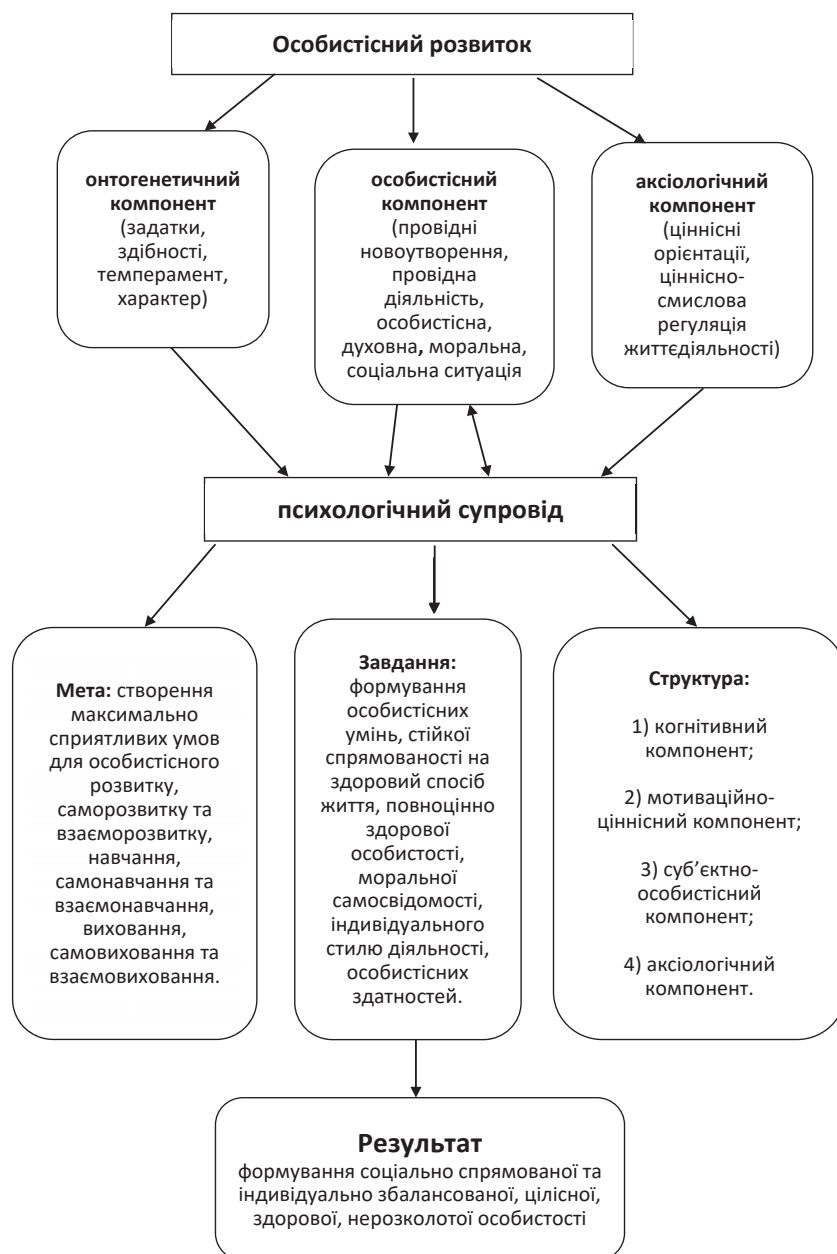

Рис. 1. Концептуальна модель психологічного супроводу особистісного розвитку майбутнього педагога

Відповідно до результатів дослідження, найвищий рівень (72,0%) вираження серед студентів всіх курсів мали такі цінності, як приємне проведення часу та матеріальне забезпечення. Для студентів других (62,4%) і четвертих (63,8%) курсів важливими також є високий соціальний статус і керування людьми, а також визнання та повага людей, вплив на оточення. Найнижчий рівень (24,9%) вираження мають такі цінності: пошук та насолода прекрасним; любов; пізнання нового у світі, природі, людині. Як ми бачимо, орієнтація особистостей на пізнання нового у світі знову перебуває на останньому місці.

Такі показники можна пояснити віковими та психологічними особливостями і погля-

дами сучасної молоді в нашій країні, коли на перший план виступають матеріальні ціннісні орієнтації, а не духовні та пізнавальні. Серед молоді є стереотип, що без грошей нічого не можна досягти. Хоча вони розуміють, що ситуація на ринку праці в Україні змінюється, високу заробітну плату отримують досвідчені фахівці. Після створення моделі особистісного розвитку результати дослідження були іншими, кращими. Так, найвищий рівень (87,6%) вираження мають такі цінності: пошук та насолода прекрасним; любов; віра; творення добра; бути відповідальним і вільним; пізнання нового у світі, природі, людині. Як ми бачимо, орієнтація особистостей на пізнання посіла перше

місце. Такі цінності, як приємне проведення часу; високе матеріальне забезпечення, високий соціальний статус і керування людьми, а також визнання та повага людей, вплив на оточення переважали вже в меншій кількості майбутніх педагогів (43,8%).

Модель психологічного супроводу особистісного розвитку майбутнього педагога під час вивчення курсу «Психологія» має ґрунтуватися на взаємодії викладача та студента і бути динамічною, оскільки їй треба розглядати не тільки як зразок, але і як дієвий механізм, що буде забезпечувати ефективне особистісне зростання майбутніх педагогів на всіх етапах навчання. Ефективність реалізації моделі психологічного супроводу особистісного розвитку майбутніх педагогів визначається позитивною динамікою особистісного розвитку на окремих етапах.

Висновки із проведеного дослідження. Отже, модель психологічного супроводу особистісного розвитку майбутнього педагога в умовах професійної підготовки буде ефективнішою за наявності таких чинників, які сприяють ефективному психологічному супроводу, як-от:

1) адекватне психологічне, соціальне, моральне та духовне середовище вищого навчального закладу, яке впливає на самовизначення майбутнього педагога, формування його нових світоглядів, здатностей, професійних компетенцій, прийняття та засвоєння ним цінностей, прогнозування життєвих цілей;

2) здорова, цілісна особистість викладача ВНЗ;

3) система домінуючих потреб та мотивів (наміри, інтереси, здібності, ідеали, ціннісні орієнтації, стійка професійна позиція, соціально-професійний статус);

4) актуалізація викладачем особистісних здатностей майбутнього педагога до постійного особистісного зростання в умовах реальної діяльності та спілкування;

5) сприяння усвідомленню майбутніми педагогами особистісних якостей в процесі професійного становлення, що приводять до формування системи професійно важливих якостей;

6) організація оволодіння основами суб'єктної життєтворчості (оволодіння цінностями і сенсами навчально-професійної діяльності, створення індивідуальних перспектив особистісного шляху, фрагментів професійної діяльності, потреба в особистісній і професійній самореалізації);

7) організація готовності студентів до самостійної постановки і професійного вирішення теоретико-прикладних завдань, що трансформує ставлення до власної життєдіяльності взагалі і до навчання зокрема.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боднар М. Етнопсихологічні особливості самоактуалізації студентської молоді: монографія. Кременець: ВЦ КОГПІ ім. Тараса Шевченка, 2007. 196 с.
2. Боришевський М. Психологічні механізми розвитку особистості. Педагогіка і психологія. 1996. № 3. С. 26–33.
3. Боришевський М. Духовні цінності в становленні особистості-громадянина. Педагогіка і психологія. 1997. № 1. С. 144–150.
4. Бубнова С. Ценностные ориентации личности как многомерная нелинейная система. Психологический журнал. 1999. Т. 20. № 5. С. 38–44.
5. Заболоцька С. Актуальність програми та методів психолого-педагогічного супроводу особистісного розвитку майбутнього педагога при вивченні курсу педагогічна психологія. Матеріали звітної наукової конференції викладачів кафедри психології та студентів Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / ред. колегія: М. Савчин, С. Заболоцька. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2015. Випуск IX. С. 41–45.
6. Замішак М. Психологічні засади психологічного супроводу особистісного розвитку майбутнього педагога. Науковий вісник Херсонського державного університету: збірник наукових праць. Серія «Психологічні науки». Випуск 5. 2017. Том 2. С. 22–27.
7. Зеер Э. Психология профессий. М.: Академия, 2003. 320 с.
8. Іванцев Л. Становлення майбутнього вчителя як суб'єкта життєтворчості: монографія. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2007. 208 с.
9. Максименко С. Розвиток психіки в онтогенезі: у 2 т. К.: Форум, 2002. Т. 2: Моделювання психологічних новоутворень: генетичний аспект. 335 с.
10. Максименко С. Особистість: прогноз розвитку і життєвий шлях. Психолог. 2006. № 7 (199). С. 5–11.
11. Особистісно-професійний розвиток майбутнього педагога: монографія / за ред. М. Савчина. Дрогобич: Видавничий відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2014. 331 с.
12. Савчин М. Теоретико-методологічні засади створення та реалізації програми особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога. Особистісно-професійний розвиток майбутнього педагога: монографія / за ред. М. Савчина. Дрогобич: ВВДПУ ім. Івана Франка, 2014. С. 9–18.
13. Савчин М. Здатності особистості: монографія. К.: ВЦ «Академія», 2016. 288 с.